

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертацията за присъждане на образователната и научна степен „доктор” в направление

2.2. История и археология (Стара история - Праистория)

на Петър Пламенов Минков на тема „Малки керамични артефакти от ранната бронзова епоха от Горнотракийската низина”

от

проф. д-р Красимир Петров Лещаков – Катедра Археология, Исторически факултет,
СУ „Св. Климент Охридски”

Редовният докторант П. Минков е завършил специалност Археология в Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски” с магистърска теза ”Датировка и културна принадлежност на селище от бронзовата епоха при Капитан Андреево”, защитена през 2013 г. Той е участвал в редица спасителни разкопки като член на археологическите екипи, което е допринесло за натрупване на полеви опит и на допълнителни знания. Както е добре известно, това е необходимо за всеки един млад специалист-магистър, избрал за свое поприще археологията.

Темата е дисертабилна и е сполучливо подбрана, тъй като тя е базирана на ненапълно изследвана проблематика – малките керамични предмети от ранната бронзовата епоха в Тракия и тяхното място в живота древните обитатели. Информационната база е достатъчна за подобно изследване. Авторът е събрал от музеите и от публикации 225 находки и успешно оперира с други сравними, които са намерени в обекти извън България.

Проблемите на изследването са правилно формулирани: в обръщение се въвежда съществена информация, като по този начин се очертава т.нар. „пакет”, характерен за края на IV-III хил. пр. Хр. От само себе си се налага сравнението с разработения вече в литературата „неолитен пакет” (който е много по-широкообхватен), но в случая не става дума за компилация, а за търсене на спецификите в новия, по-различен спрямо халколитния начин на живот.

Самият труд има приемлива, но и усложнена структура – Увод, седем глави и Заключение. Общият обем на дисертацията е 501 страници в две части – текст и приложения. Първата е 232 страници. Използваните съчинения са изброени на 29 страници. Към основния

текст е добавено и Приложение в три части (общо 239 страници) – Каталог, карти и табла с илюстрации.

В началото на Увода са изредени групите находки, които са подбрани да бъдат обект на изследването: антропоморфни и зооморфни фигури, керамични „котви” и „куки”, модели на брадви и колела, както и *varia* (миниатюрни съдове, амулети, плочки, „питки“, топчета и др.). Тук имам две бележки, които засягат на именованията „котви” и „куки”. Очевидно е, че въпросните артефакти не са нито котви, нито куки, а имат подобна на тях форма. Ето защо изписването на наименованията в кавички е задължително. Не споделям и мнението, че моделите на керамични съдове в миниатюр трябва да попаднат в селектираните групи. По този въпрос може да се напише доста, но в основата на мнението ми стои фактът, че моделите на съдове са изработени от глина, точно както и прототиповете им, а това контрастира с другите модели. При моделите на колела глиненото тесто замества дървесината, а при моделите на брадви глиненото тесто се използва вместо различните скални породи. Първата група модели са функционално идентични с оригиналите, като съдържанието и природата на евентуалните вещества и продукти в тях са различни., Предназначението и евентуалната функционалност на останалите два вида модели са напълно променени. Ето защо, според мен е по-приемливо моделите на съдове да останат като обособена група към своите керамични образци.

Целта на работата е дефинирана правилно – да се изследват малките керамични артефакти и да се потърси обяснение за тяхното място и значение в духовната и материална култура в Горнотракийската низина през ранната бронзова епоха. Според поставената цел са подредени и основните задачи – от дискриптивното начало през анализа и датировката до интерпретацията на функцията и поставяне на въпроса за техния произход. Предложената методика е напълно приемлива: формално-типологически и картографски методи; стратиграфски анализ; контекстуален анализ; сравнителен анализ.

Правилно още в Увода е поставен въпроса за терминологията – заради многообразието от наименования, под които дискутираните артефакти съществуват в литературата. Това е сторено добре и така се обогатява специфичната терминология, съотнесима към обекта на изследването (с. 4–8). Тази част от работата е несъмнено оригинална и приносна, както е посочено от докторанта (вж. списъка с авторски приноси в края на автореферата, с. 64). В същия раздел е направен и опит да се осмислят проблемите, които се пораждат пред всеки един изследовател, когато се навлезе в сферата на малките находки. Тук читателят може да забележи една тенденция, която се разгръща на страниците

на изложението и най-вече в Заключениеето. Тя не е положителна, според мен, тъй като в основата си съдържа преекспониране на обекта на изследването, водещо неминуемо до неговото свръхинтерпретиране. Въпросът за гносеологичните граници на дискутираната информация е убягнал на автора, а това причинява появата на незащитими с факти твърдения. Не мога да се съглася с написаното: *„В съвременните проучвания нивото на изследване на тези предмети е свързано с изграждане или реконструиране на вътрешни социални структури на обществото, определяне на ролята на половете в общността, възрастови изменения и инициация на индивидите”* (с. 10). И още: *„Коментираните проблеми и въпроси са пряко свързани с процесите на формирането на ранната бронзова епоха”* (с. 11). Няма да развивам забележката, че не епохата се формира, а културата на обществото по време на тази епоха. Същността е друга – твърдението, че всички изследвания почиват на набор от подбрана информация е всеизвестно, но за осветляване на глобалните характеристики на обществото през бронзовата епоха малките находки нямат решаваща, а допълнителна стойност. Не е необходимо да посочвам конкретни аргументи, струва ми се... Защо се постъпва така – може би заради стремежа на докторанта да повиши важността на своята работа или да направи още един принос в праисторията – а именно, да обоснове пряката съотнесимост на предметите от бита спрямо инициациите като духовен ритуал? Успехите в тази посока са доста съмнителни... Ето защо, при неправилно зададени въпроси относно произхода и интерпретацията на изследвания обект е логично да последват неправилни отговори. Илюстрация за това се страниците от 228 до 232 в Заключениеето. Те демонстрират неумението на младия колега да се ориентира в една много сложна проблематика, почиваща на огромен набор от интердисциплинарни данни – от генетика до геология и палеоклиматология. Навлизането в тази сфера нито има място в иначе добре направеното емпирично изследване, нито способства за положителната му оценка.

Териториалният и хронологически обхват на изследването са ограничени по подходящ начин. Така се постига хармония в гео-културната характеристика на малките предмети, а това води до сполучлив компаративен анализ. За неговото правилно протичане е необходима и детайлна дескрипция на съпоставимите елементи, което явно е постигнато и е едно от постиженията на работата. Не прави изключение и детайлният Каталог, за който ще стане дума по-долу.

Историографската част на дисертацията не предизвиква значителни възражения. Там проличава информираността на докторанта в по-широки граници, обхващащи Югоизточна

Европа и Източното Средиземноморие през дискутирания период от време. Прегледът на литературата и нейното критично коментиране са напълно достатъчни.

Седемте следващи глави – ядрото на самото изложение, са посветени на отделните групи находки, които са подбрани като обект на изследването. Текстът има унифицирана структура, която е съвсем приемлива: разпространение, среда, технология и типология, хронология и датировка, паралели, интерпретация, анализ и заключение. Но тя е повторена седем пъти. Освен това, защо „интерпретация” предхожда „анализ и заключение” (сравнете напр. с. 133 и 137), а не *vice versa*, не е ясно. По принцип, когато четем текст с идентична форма за пети, шести или седми път, се създава впечатление, че пред себе си имаме механичен сбор от съответното количество статии, а не цялостно произведение. Поражда се и основният въпрос: Възможно ли е било да се предпочете по-различна структура, включваща в ядрото си както задължителната (но и обобщена) характеристика на артефактите по групи, така и кръстосан сравнителен анализ? Това се отнася и до интерпретацията, която съдържа в основата си както функционалния анализ, така и технико-типологични, декоративни и контекстуални данни. Според мен, възможно е било изложението да получи по-голяма хомогенност, която сега не се забелязва.

Няма да се спирам на всяка група артефакти по отделно, тъй като това ще доведе до монотонност и на тази рецензия. За отделните рубрики може да се твърди, че те са разработени сполучливо, в подробности и с посочване на необходимите паралели. Проличава информираността на докторанта, който успешно посочва множество публикации на артефакти от достъпните му археологически обекти, както в България, така и извън нея. Текстът съдържа и основните мнения на отделните автори, което показва добрата му ориентация в първичната информация и опитите за нейното обяснение. Достигнатите изводи като цяло са приемливи, но само на емпирично ниво и по отношение на групите по отделно.

Основните данни в текста за отделните находки са изчерпателни и съответните страници трябва да се четат заедно с текстовете в каталога. Но в изложението присъстват и таблици, които преповтарят данните за артефактите, посочени в Каталога. Така се получава досадно дублиране, което намалява четивността на труда. Каталогът, от своя страна, представлява един от приносите на работата. Структуриран е добре, със стремеж към изчерпателност и напълно необходимите авторски коментари. Графичните илюстрации обаче са еkleктични в стилово отношение, освен това някои са придружени от снимки, а други – не. Не са малко и обратните примери. В случая едва ли може да се отправи някакъв укор, тъй като част от находките не са обработени лично от автора и е ползвано публикуваното.

Технологичната характеристика на артефактите е изчерпателна (доколкото авторът е имал достъп до самите тях), а тяхното типологическо групиране не предизвиква съществени възражения. Не липсват и досадни грешки – напр. находката с каталожен номер 191 е определена като „жетон/хлебче (?)”, от V стр.х. на Юнаците *и е датиран в „РБЕ 3 (?)”*. Явно е, че става дума за един от онези „гадателни предмети”, които според изследванията се датират след началото на I хил. пр. Хр. и имат различен контекст. В пласта на селищна могила Юнаците има многобройни ями от желязната епоха и е възможно артефактът да е попаднал в пласта чрез една от тях. Но, като цяло, докторантът демонстрира, че е овладял спецификите на първичната обработка на информацията и нейното включване в аналитични каталози.

Ако се върнем към текста в седемте глави, трябва да посочим доброто впечатление, което прави боравенето с чуждоземните сравними предмети – т.нар. паралели. Авторът е навлязъл достатъчно дълбоко в литературата и впечатляват части като тази на с. 186–193, в която проличават и кричност в мисленето, и способност за достигане на аргументирани заключения. Тези мисли са съотносими не само към моделите на колела (на които са посветени цитираните по-горе страници), но и към зооморфните фигури (с. 107–112), моделите на брадви (с. 155–158) и т. н. Някои несполуки в това отношение явно са плод на липса на достатъчно опит, но те не променят решително общото добро впечатление. Всичките седем глави съдържат и рубриката „интерпретация”. Авторово решение е тя да присъства точно там, но по-добър вариант, според мен, би бил този, в който отделните „интерпретации” да биха били в една финална глава, предхождаща Заключение. Освен мястото на тези текстове, известни съмнения предизвикват и разсъжденията в тях. Изключвам онези, които са цитирани като принадлежащи на съответните автори. На първо място, интерпретацията (в случая на антропоморфната пластика в Тракия) е немислимо да се извърши в своята дълбочина и поливариантност само като се направи контекстуален анализ и се привлекат модели отвън (с. 69). Необходими са много повече археологически факти (и като количество, и като качество), отчитане на гео-културните специфики, екстраполиране на модели от сродни хуманитарни дисциплини (антропология, напр.), семантичен анализ и т.н., и т.н. Следващата крачка е те да бъдат превърнати в доказателства за конструирането на една или друга хипотеза. В същия случай терминът „модели” не е на своето място, тъй като те са динамични и се конструират в специфично пространство, време и социални особености (т. нар. изходни данни и среда). Тук ми се иска да припомня все още всяващата съмнение у редица колеги „археология на култа” на К. Ренфрю (1985 г.) и нейното универсално

приложение в Средиземноморието, Европа и дори в част от Предния изток. Тя не може да се превърне в „обща теория на култа и религията”, тъй като е създадена по конкретен повод – публикацията на разкопките на светилището Филакопи. Според мнозина е приложима спрямо синхронни обекти и гео-културни единици, които са родствени не по своите общи, а по специфични си характеристики. Едва ли може да се търси наличие на зрял подход в текст-критиката (в смисъла, използван от А. Фол) от младите автори, но наличието на здрав скептицизъм никога не е излишно. Ето защо механичното прехвърляне на мостове от Гърция, Цикладите и Анатолия към Тракия е едно твърде рискова начинание.

Накрая ще се спра накратко и на пространното Заключение. В една значителна своя част то може да се нарече и „обобщение”, тъй като повтаря вече изречени в предходните глави твърдения. Останалата му част, обаче, заслужава внимание, защото в нея се прави опит да се потърси вероятностното място на дискутираните артефакти в културата на хората, обитавали древна Тракия през РБЕ. Има какво да предизвика несъгласие, но има доводи и за обратното. Като цяло тези страници (229–231) са авторови и демонстрират стремежа на докторанта да избегне капана на лесните решения (и отговори), в който всички ние понякога попадаме. Това понякога се постига трудно.

В моето Заключение ще опитам да отлича несъмнените сполуки при дискрипцията и първичния анализ на отделните елементи на темата от несполуките при интерпретацията и търсенето на „моделни” за обяснение. Към положителните черти на работата трябва да се добавят още уменията да се създават каталози, да се работи с артефакти на регионално и транс-регионално равнище и да се привличат сполучливи паралели (което всъщност е демонстрация на познаване на богатата литература), а към не напълно положителните – неумение да се постигне стегнат и ясен израз на желаното, както и пренебрегването на основни пунктуационни правила в българската граматика (вж. напр. къде е поставена първата запетая в предпоследното изречение на с. 232 и дали там е нейното място; същото изречение е пример за сложна мисъл, изразена чрез още по-сложен набор от термини и епитети, които явно не са на мястото си).

Балансът на положителното и отрицателното е в полза на първото и моето мнение може да намери подкрепа в част от съобщените в Автореферата приноси. От изписаните девет точки, напълно съм съгласен с първите пет, както и с предпоследната. Останалите не печелят моето доверие, но техният дял е миноритарен. Всичко това ми дава основание да

препоръчам на Уважаемите членове на Научното жури да дадат своя положителен вот за дисертацията на П. Минков на тема „Малки керамични артефакти от ранната бронзова епоха от Горнотакийската низина”, както ще постъпя и аз.

София, 07.01.2023 г.

.....

Проф. д-р К. Лешаков